

.....

Het seculiere Koninkrijk

De politieke theologie van de filosofen

In het vorige nummer van *Tijdschrift voor Theologie* constateerde Marin Terpstra in zijn artikel 'Het zwijgen der theologen' dat de huidige filosofie de oorspronkelijk politieke betekenis van de theologie beter begrijpt dan de theologie zelf. De theologie zou volgens hem gaandeweg over het goddelijke zijn gaan spreken als de hogere sfeer die de maatschappelijke en politieke orde te boven gaat.¹ De polemiek tijdens en na de reformatie leidde tot intern-kerkelijke theologische discussies die tot op de dag van vandaag voortduren en die tegenwoordig voor mensen buiten en binnen de kerk grotendeels onverstaanbaar zijn geworden. Deze onbegrijpelijke taal van de theologie, met haar gerichtheid op een onkenbare transcendentie, is door de moderne religiekritiek failliet verklaard en het zwijgen opgelegd. Om deze kritiek te weerstaan is de moderne theologie, zoals ze dat vanaf haar oorsprong gewoon was, te rade gegaan bij de filosofie. De filosofie werd hierbij gezien als betrouwbare partner die de theologie kon voorzien van fundamenteën, logica en een zuivere rationaliteit. Dit hernieuwde partnerschap met de filosofie heeft niet kunnen voorkomen dat de theologie in de marges van kerk en samenleving terecht is gekomen.

De filosofie daarentegen heeft, met denkers als Slavoj Žižek en Peter Sloterdijk, profeten in haar gelederen die het maatschappelijke debat voortstuwten. Sterker nog: het zijn tegenwoordig juist filosofen die de theologische thema's op de maatschappelijke en academische agenda's zetten. Wilhelm Schmid en Alain de Botton braken een lans voor de religies als dragers van een hedendaagse spiritualiteit of levenskunst. Jürgen Habermas en Peter Sloterdijk pleitten ervoor religie als politieke en morele factor serieus te nemen. En in de postmoderne filosofie heeft men de afgelopen decennia een vrijmoedige interesse ontwikkeld voor theologische thema's, waar theologen jaloers op kunnen zijn. Zo schreef Jacques Derrida uitvoerig over de ne-

1 M. TERPSTRA, 'Het zwijgen der theologen: Wijsgerige overwegingen over de politieke theologie', *Tijdschrift voor Theologie* 52 (2012) 349-371.

gatieve theologie en over genade en verzoening. Alain Badiou publiceerde een invloedrijk boek over Paulus en de eschatologie.

4

In dit tijdschrift hebben we vanaf de oprichting in 1961 aandacht gehad voor de nieuwe ontwikkelingen in de filosofie en het belang daarvan voor de theologie. We zouden zelfs kunnen stellen dat het profiel van dit tijdschrift is ontstaan in het gesprek van theologen met de toentertijd vernieuwende fenomenologie en de hermeneutische filosofie van Martin Heidegger en Hans-Georg Gadamer. In de jaren zeventig en tachtig besteedde *Tijdschrift voor Theologie* veel aandacht aan de politieke filosofie en theologie, aansluitend bij de bevrijdingstheologie en de politieke theologie van Johann Baptist Metz.² Recent publiceerden wij nog artikelen over Alain Badiou,³ en over Jean-Yves Lacoste.⁴ Steeds blijkt uit deze artikelen dat de hedendaagse filosofen niet alleen geïnteresseerd zijn in theologische thema's of constructief-kritisch met de theologie in gesprek zijn, maar ook dat theologische thema's bijzonder relevant zijn voor het begrijpen van onze tijd.

Wat is het geheim van de filosofie, dat zij beter dan de theologie de tekenen van de tijd lijkt te verstaan? Is het omdat zij, anders dan de theologie namens kerk en gelovigen, partijloos spreekt en daarom zich in principe universeel tot allen richt? Kan de theologie hier dan iets van leren? Of ontleent de filosofie haar overtuigingskracht aan het feit dat zij, in tegenstelling tot de theologie, geen beroep doet op een onkenbare transcendente God om over het geheel van de werkelijkheid en het goede in de samenleving te spreken? En kan dit de theologie doen ontdekken dat haar thema's zoals schepping, genade, opstanding en Gods koninkrijk niet louter binnenkerkelijke, maar op universaliteit gerichte vormen van spreken zijn over de aanwezige samenhang in onze samenleving en over de politieke implicaties van fundamentele overtuigingen? Het lijkt erop dat de theologie opnieuw van de filosofen moet leren waar het haar om gaat: de wereld te zien en te begrijpen in haar gerichtheid naar de toekomst die van God is.

Hoe dan ook: hedendaagse filosofen zetten de grote theologische thema's weer op de kaart, al dan niet in kritisch gesprek met de theologie. In dit themanummer over de politiek-theologische thema's in de hedendaagse filosofie besteden we aandacht aan enkele filosofen die de huidige tijd bevragen met behulp van theologische schema's en enkele die juist de theologie bevragen in het licht van hedendaagse problemen. **James Walters** beschrijft het belang van de filosofie van Jean Baudrillard voor een kritische analyse van de huidige economi-

² Zie o.a. de themanummers 'Politieke theologie ter discussie', *Tijdschrift voor Theologie* 12/2 (1972); en 'Kan theologie bevrijden?', *Tijdschrift voor Theologie* 27/1 (1987).

³ F. DEPOORTERE, 'De christelijke passie voor het nieuwe: De theologische relevantie van

Alain Badiou's filosofie', *Tijdschrift voor Theologie* 49 (2009) 237-254.

⁴ J. SCHRIJVERS, 'Het lot van de niet-ervaring: Jean-Yves Lacoste en het theologische paradigma van de relationaliteit', *Tijdschrift voor Theologie* 49 (2009) 154-172.

sche crisis. Aan de hand van een vergelijking tussen het theologische begrip 'schuld' en het economische begrip 'krediet' laat Walters zien wat de destructieve consequenties zijn als het hart van de samenleving wordt bepaald door schuld in plaats van door het gemeenschappelijke goed. **Laurens ten Kate** verheldert aan de hand van het denken van Jean-Luc Nancy hoe een weerbarstig theologisch begrip als 'opstanding' goed past in een seculier denkkader. Met Nancy beweert Ten Kate dat de opstanding beschouwd kan worden als het meest seculiere element van het christendom.

In zijn artikel over het snel groeiende oeuvre van Giorgio Agamben presenteert **Colby Dickinson** een filosoof die de theologie sterk bekritiseert door middel van een nieuw gebruik van klassieke theologische concepten. Agamben heeft in zijn hoofdwerk *Homo Sacer* laten zien dat de moderne politiek gebaseerd is op uitsluiting en marginalisering. Een theologische analyse van het politieke, zoals deze reeds te vinden zou zijn in de geschriften van Paulus, levert de instrumenten om met deze moderne vormen van uitsluiting te breken zonder tot een alternatief politiek programma te komen dat het uitsluitingsmechanisme onvermijdelijk zal voortzetten. In het laatste artikel leest **Marc De Kesel** de katholieke orthodoxie van G.K. Chesterton door de ogen van de atheïstische Slavoj Žižek. Žižek heeft het christendom in zijn filosofie steeds kritisch verdedigd, bijvoorbeeld in zijn gezamenlijke geschriften met John Milbank. Net als Nancy en Agamben is ook hij gefascineerd door de opstanding en de politieke lading van de brieven van Paulus, en net als dezen gebruikt Žižek theologische concepten voor een analyse van de huidige politieke situatie. Hij ontwikkelt, in kritiek op Chestertons orthodoxie, een eigen filosofie van de waarheid waarin voor het christendom een bijzondere rol is weggelegd. Ten slotte staat deze keer ook het boekenessay in het teken van het thema van dit nummer. **Kristine Justaert** bespreekt enkele recente publicaties over politieke filosofie en de bijzondere rol die de theologie daarin speelt.

Tot slot doen we bij het begin van deze drieënvijftigste jaargang graag enkele meer zakelijke mededelingen.

Allereerst kondigen wij voor later in deze jaargang een themanummer aan over de kritiek op de theologie vanuit de wetenschap en het hedendaagse atheïsme. Is de hedendaagse confrontatie met theologie, kerk en geloof noodzakelijk een gesprek tussen doven, of verbergt deze kritiek belangrijke inzichten? We voorzien een uitgebreid commentaar op de in oktober vorig jaar verschenen *Christelijke dogmatiek* van Gijsbert van den Brink en Kees van der Kooi. Dit lijvige boekwerk beleefde, in een tijd dat velen menen dat de dogmatiek zijn relevantie verloren heeft, in enkele maanden drie drukken. En wij zetten de vorig jaar begonnen reeks bij gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van het Tweede Vaticaans Concilie voort met artikelen over de relatie van dit concilie met het concilie van Trente en over de constitutie over de liturgie *Sacrosanctum concilium*, die op 4 december als eerste werd goedgekeurd.

Op de jaarvergadering van 2011 werd de godsdienstsocioloog Joep de Hart (SCP Den Haag en PTHU Groningen) gekozen tot lid van de redactieraad van *Tijdschrift voor Theologie*. Dit jaar werden hieraan toegevoegd de nieuwtestamenticus Bert Jan Lietaert Peerbolte (VU Amsterdam) en de moraaltheoloog Yves de Maeseneer (KU Leuven). Deze laatste neemt de plaats in van Carlo Leget, die vanwege de verlegging van het zwaartepunt van zijn werkzaamheden naar buiten de theologie zijn lidmaatschap heeft neergelegd.

Erik Borgman – hoofdredacteur

Stephan van Erp – eindredacteur